

(عالم اسلام)

شرح رساله حقوق امام سجاد

حجت الاسلام و المسلمین استاد
محمد جواد حاج علی اکبری

موضوع

حق صدقه (۳)

تاریخ ۱۳۹۴ / ۰۶ / ۱۵

■ چند نکته درباره صدقه

■ جایگاه صدقه در آیات قرآن

۱. خداوند دریافت کننده صدقه است

۲. خداوند پرورش دهنده صدقه است

۳. اجر «کریم» و «عظیم» برای صدقه دهندگان

■ دو اثر صدقه بر صدقه دهنده

۱. پرورش شخصیت و شکوفایی استعدادهای صدقه دهنده

۲. طراوت و نشاط شخصیت صدقه دهنده

۳. صدقه در هر وضعیتی - چه آشکار باشد و چه پنهان - خوب است؛ مهم این است که انفاق، صحیح و صادقانه و خالصانه باشد. منتها پنهانی بهتر است و سرّ بهتر بودنش هم این است که، هم اخلاص صدقه‌دهنده در آن بیشتر است و حفاظت می‌شود، و هم شخصیت گیرنده در آن بیشتر حفاظت می‌شود. اما در صدقه‌های عمومی، آن چیزی که به مؤسسات می‌دهیم، مثل کمیته امداد و بهزیستی، مشکلی ندارد؛ چون شخصیتی در کار نیست و به شخص نمی‌دهیم و پول خود را به جایگاه حقوقی آن مؤسسه می‌دهیم.

درباره پنهان یا آشکار بودن صدقه روایت زیبایی داریم که صدقه واجب مثل زکات و خمس، توصیه شده آشکارا انجام شود، با فرض اینکه طرف اخلاصش را حفظ کند. زیرا آشکار بودنش باعث ترویج خوبی‌ها می‌شود و یک‌جور الگوسازی و ایجاد انگیزه‌های اجتماعی است. از این جهت صدقه آشکار مطلوب است. خداوند در قرآن می‌فرماید: «إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعْمًا هِيَ؛ [۱] اگر صدقه‌ها را آشکار کنید، این، کار خوبی است». اما در مورد صدقه‌های مستحبی، بهتر است که مستور و مخفی باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
رَبِّهِمْ

چند نکته درباره صدقه

۱. اگر کسی به نیازمندی صدقه می‌داد و بعدها فهمید که آن شخص دروغ می‌گفته، مأجور است و به خاطر کاری که کرده، نباید خود را سرزنش کند. البته اگر احساس می‌کند که ادامه کمک به آن فرد ممکن است اختلال تربیتی برای آن شخص داشته باشد، نباید صدقه دهد. به هر ترتیب باید صدقه دادن را ادامه دهد، منتها به نیازمندان واقعی صدقه دهد.

۲. زنان می‌توانند چیزهایی که جزء اموالشان محسوب می‌شود، صدقه دهند و نیازی به اجازه همسرشان ندارند؛ مگر در مواردی که جزء مال همسر یا اموال مشترک زندگی باشد. در این موارد باید حتما اجازه بگیرند و هماهنگ بکنند. البته حتی در جایی که از مال خودشان نیز صدقه می‌دهند، اطلاع دادن و هماهنگ کردن، برای تقویت اعتماد و محبت در زندگی، خیلی بهتر است.

۴. بر اساس روایتی که می‌گوید: «هر معروفی صدقه است»، مهر و محبت به همسر صدقه محسوب می‌شود، و جزء بهترین صدقه‌ها است.

۵. معمولاً ارتباط زن و شوهر به گونه‌ای است که از تمام کارهای یکدیگر مطلع می‌شوند؛ لذا چنانچه از کار همدیگر مطلع شوند، اختلالی به نیت وارد نمی‌شود. هیچ وقت یک خانم نمی‌خواهد پزی پیش همسرش داشته باشد؛ چون آنها طبق قاعده یکی شده‌اند؛ یعنی همسر، همسرنوشت، هم‌سفره، هم‌زندگی و هم‌آینده هستند. اینکه گفته می‌شود صدقه مخفی باشد، از نگاه‌های اجتماعی است. ولی در عین حال اگر کسی احساس می‌کند به اخلاصش آسیبی وارد می‌شود، باید آن را از همسرش نیز مخفی کند.

۶. صدقه به نیت، صفای باطن و اخلاص شخص مربوط می‌شود و مقدار آن، در ارزش آن دخالتی ندارد. بنابراین اگر شخص چیز بسیار کمی را متناسب با شرایط، درآمد و موجودی‌اش صدقه دهد، پیش خدای متعال زیاد محسوب می‌شود؛ لذا اصلاً از این جهت نباید نگران بود. ضمن اینکه حدیث «کل معروف صدقه» [۲] هر کار نیک و پسندیده‌ای،

صدقه محسوب می‌شود، صدقه را تعمیم و توسعه می‌دهد به همه‌ی زیبایی‌های اخلاقی که دیگران از آن بهره‌مند می‌شوند. اگر فرد هیچ مالی برای صدقه دادن نداشته باشد، اخلاق، محبت و لبخند که دارد. می‌تواند خدمت‌های بسیار فراوانی انجام دهد. دعا کردن برای دیگران نیز چون به آنان خیر می‌رساند، مصادق صدقه محسوب می‌شود. البته این سخن به معنای نفی پرداخت مالی نیست. در پرداخت مالی که صدقه خاص محسوب می‌شود، آثار و برکات متفاوتی وجود دارد؛ لذا خود را محروم نکنیم.

۷. یک رفتار بسیار زشت این است که ثروتمندان و کسانی که به لحاظ مالی دست باز دارند، صدقات افراد متوسط و ضعیف را که مال اندکی را صدقه می‌دهند، مسخره کنند و به آنان طعنه بزنند.

خدای متعال این رفتار را به شدت تقبیح کرده است. ضمن اینکه کسانی که عالی‌ترین چیزی را که در اختیار داشتند، صدقه دادند، تشویق شده و مورد عنایت قرار گرفته‌اند. کسانی که کار آنها را دست کم می‌گیرند، به شدت تقبیح شده‌اند و اگر این کار به مسخره کردن مؤمنین بینجامد، گرفتار گناه بزرگی

وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ؛ در حقیقت، مردان و زنان صدقه‌دهنده و [آنان که] به خدا وامی نیکو داده‌اند، ایشان را [پاداش] دوچندان گردد، و اجری نیکو خواهند داشت». و پاداش آنها مضاعف می‌شود و اجر کریم دارند. اجر و پاداش الهی با صفت «کریم» توصیف شده است. باید کیفیت بسیار عجیبی داشته باشد پاداشی که خدای متعال به صدقه‌دهندگان تقدیم می‌کند.

تعبیر «وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا» بیان می‌دارد که صدقه‌ای که شما می‌دهید، دریافت‌کننده‌اش پروردگار متعال است. این مسئله را یادآوری می‌کند و ضمناً یادآوری می‌کند که یک شیوه بسیار خوب برای اینکه کرامت شخص حفظ شود، این است که ما نیاز مالی فوری آن شخص را از طریق قرض رفع کنیم؛ همین چیزی که بین خودمان به قرض الحسنه معروف است.

به این ترتیب کرامت شخص هم حفظ شده؛ چون در مورد برخی از اشخاص، به لحاظ شخصیتی، شرایط، نیازها و موقعیت اجتماعی، چیزی که با آنها تناسب دارد، صدقه نیست؛ بلکه قرض الحسنه است.

شده‌اند و به آنها وعده عذاب داده شده است.

جایگاه صدقه در آیات قرآن

۱. خداوند دریافت‌کننده صدقه است

با مراجعه به قرآن کریم، به آیتی از قرآن عظیم برمی‌خوریم که جایگاه و فضیلت صدقه را از نگاه خدای متعال توضیح می‌دهد. یک نمونه - که در جلسه قبل آن را بررسی کردیم - در سوره مبارکه توبه بود که حضرت حق تعالی فرمود خودم صدقه را دریافت می‌کنم. عبارت «يَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ» جایگاه رنگین و بسیار عالی صدقه را نشان می‌دهد.

۲. خداوند پرورش‌دهنده صدقه است

نکته دوم اینکه در آیه ۲۷۶ سوره مبارکه بقره، خدای متعال اعلام می‌کند که صدقه را تربیت می‌کند و رشد می‌دهد: «يُزَيِّدُ الصَّدَقَاتِ» درست در نقطه مقابل ربا که ربا را محو و نابود می‌کند.

۳. اجر «کریم» و «عظیم» برای صدقه‌دهندگان

در آیه هجدهم سوره مبارکه حدید، برای کسانی که اهل صدقه دادن هستند، پاداش کریمانه‌ای لحاظ شده است: «إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدَّقَاتِ

ده ویژگی در این آیه کریمه است. جالب است که خدای متعال اینجا اصرار دارد که این فضیلت‌ها بین همه‌ی مؤمنان به اشتراک گذاشته شود؛ یعنی بین خانم و آقا در هیچ کدام اینها فرقی وجود ندارد؛ لذا با «إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ» تأکید می‌شود. چهارمین صفت این است: «وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ» که بعدش با روزه ادامه پیدا می‌کند و با عفت به اوج می‌رسد و با ذکر به نهایت: «وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ» در پایان آیه نیز می‌فرماید: «أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا» از جمله فضائلی که انسان مؤمن را به محضر الهی و اجر عظیم می‌رساند، صدقه است. نمی‌شود راجع به صفت «کریم» و «عظیم» توضیح داد، زبان کاملاً بسته است. خدای کریم اگر چیزی را به کرامت توصیف کند، درباره آن چیزی نمی‌شود سخنی گفت. اگر خدای عظیم، که عظمت مطلق است، چیزی را به بزرگی توصیف کند، درباره آن چه می‌شود گفت؟ خدای عظیم اجر صدقه‌دهندگان را عظیم توصیف می‌کند. آن اجر چه هست؟ نمی‌دانیم. خدای متعال با بنده‌اش چه می‌خواهد بکند؟ نمی‌دانیم.

اینجا عبارت «أَجْرٌ كَرِيمٌ» آمده که تعبیر خیلی جذابی است و حکایت از این دارد که پروردگار متعال به ازای این کار شایسته مؤمنان، آنها را از پاداش‌های ویژه‌ای بهره‌مند می‌کند. این پاداش در قرآن کریم با دو صفت آمده است: یکی صفت کریم در سوره مبارکه حدید: «وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ» و دیگری صفت عظیم است در سوره مبارکه احزاب. البته کلمه عظیم در ضمن فهرستی از مجموعه مقامات انسان‌های مؤمن آمده است: «إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالْحَافِظِينَ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا» [۳] مردان و زنان مسلمان، و مردان و زنان با ایمان، و مردان و زنان عبادت‌پیشه، و مردان و زنان راستگو، و مردان و زنان شکیبیا، و مردان و زنان فروتن، و مردان و زنان صدقه‌دهنده، و مردان و زنان روزه‌دار، و مردان و زنان پاکدامن، و مردان و زنانی که خدا را فراوان یاد می‌کنند، خدا برای [همه] آنان آمرزشی و پاداشی بزرگ فراهم ساخته است.

و متنی بگذاریم.

دو اثر صدقه بر صدقه‌دهنده

۱. پرورش شخصیت و شکوفایی استعدادهاى صدقه‌دهنده

در آیه ۲۶۱ که آغاز مجموعه آیات مربوط به صدقه است که به صورت منظومه‌ای مباحث مربوط به صدقه و انفاق را آورده، مثالی بسیار زیبا نقل شده است: «مَثَلِ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِئَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ؛ مَثَلِ [صدقات] کسانی که اموال خود را در راه خدا انفاق می‌کنند، همانند دانه‌ای است که هفت خوشه برویاند که در هر خوشه‌ای صد دانه باشد. و خداوند برای هر کس که بخواهد [آن را] چند برابر می‌کند، و خداوند گشایشگر دانا است». ما معمولاً گمان می‌کنیم در این آیه کریمه انفاق کردن مثال زده شده با اینکه یک دانه مثلاً به هفت خوشه تبدیل شود و هر خوشه‌ای صد دانه، که می‌شود هفتصد دانه. فرض کنیم که چنین چیزی امکان میدانی هم داشته باشد و الان یا در آینده با پرورش‌های خاص، چنین چیزی ممکن باشد. خیلی وقت‌ها این آیه را ما این طور معنی می‌کنیم، در حالی که معنای دقیقی

نکته زیبای دیگر، در سوره مبارکه بقره، پروردگار عزیز و مهربان با دو مثال خیلی جذاب، کسانی را که اهل صدقه و انفاق هستند، در مسیر توسعه شخصیتی معرفی می‌کند. صدقه دادن و انفاق کردن، باعث می‌شود شخصیت انفاق‌کننده و صدقه‌دهنده توسعه پیدا کند، بزرگ شود و به بار بنشیند. آیات ۲۶۱ تا ۲۸۰ سوره مبارکه بقره، مبنای، آثار، آداب، آفات انفاق و صدقه را به صورت درهم‌تنیده به ما معرفی می‌کند. تفسیر موضوعی خیلی جذابی است. با هم تفاوت‌هایی دارند، اما اشتراک‌هایشان خیلی فراوان است. از همین آیات می‌شود نکته‌هایی را برداشت کرد.

اگر کسی نمی‌تواند صدقه دهد، احترام شخصیت کسی که می‌خواهد صدقه را دریافت کند، رعایت کند و با زبان خوش با او سخن بگوید و بدی‌های او را تحمل کند؛ چون بعضی‌ها در مقام دریافت، بد صحبت می‌کنند و سماجت می‌کنند. با الفاظ شایسته و با محبت با آنان سخن بگوییم. این خیلی بهتر است از اینکه صدقه بدهیم و اذیتی هم به طرف برسانیم

جلوتر، می‌فرماید: «وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بَرْبَوَةٌ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاتَتْ أَكْلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ؛ و مَثَلُ [صدقات] کسانی که اموال خویش را برای طلب خشنودی خدا و استواری روحشان انفاق می‌کنند، همچون مَثَل باغی است که بر فراز پشته‌ای قرار دارد [که اگر] رگباری بر آن برسد، دوچندان محصول برآورد، و اگر رگباری هم بر آن نرسد، باران ریزی [برای آن بس است]، و خداوند به آنچه انجام می‌دهید، بینا است».

اینجا خیلی زیبا شخصیت انفاق‌کننده و صدقه‌دهنده مثال زده شده است. شخص انفاق‌کننده بر اثر صدق و اخلاص، برای جلب رضایت الهی در صدد این است که ایمانش را تثبیت کند: «وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ» این ترکیب، ترکیب زیبایی است. مثال زده شده به یک بوستان: «كَمَثَلِ جَنَّةٍ» که بالای تپه و بلندی است؛ یعنی جایی است که خوش‌منظره است و دید خیلی زیبایی دارد. ضمن اینکه از دور، خیلی جذاب دیده می‌شود، خودش هم دید خیلی خوب و زیبایی دارد و کاملاً در معرض باران است و اولین دریافت‌کننده باران است. خیلی

نیست. معنای دقیق‌تر این است که نه اینکه آن مال که پرداخت شده است پرورش پیدا کند؛ بلکه کسانی که اهل انفاق هستند، شخصیتشان مثل آن دانه‌ای است که هفتصد برابر پرورش و رشد پیدا می‌کند و استعدادهایشان شکوفا می‌شود.

حکایت از اینکه استعداها و گنج‌های فطری الهی که در شخصیت ما نهفته شده، [۴] در پرتو یک عمل هماهنگ با فطرت که اینجا انفاق و صدقه است، استخراج می‌شود. در واقع سرزمین فطرت به شکوفه و بار می‌نشیند. حالت مقابلش، بخل است که فطرت را بیمار می‌کند و از رویش باز می‌دارد. البته یادمان باشد که تداوم عمل مهم است؛ چنان‌که آیه می‌فرماید: «مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ» [۵] نه اینکه گاهی انفاق می‌کند؛ بلکه کسی است که باسخاوت است و همواره اهل انفاق و صدقه است. این یک مثال است که خیلی زیبا است. پس خود شخصیت انفاق‌کننده و صدقه‌دهنده است که رشد می‌کند.

۲. طراوت و نشاط شخصیت صدقه‌دهنده

مثال دوم هم دقیقاً شبیه همین است. آیه ۲۶۵، یعنی چهار آیه

ارتفاع قرار دارد. مؤمن نیز در ارتفاع اخلاص و ایمان است و سریع عنایت الهی را دریافت می‌کند. بنابراین این صدقه و انفاقی که انجام شده است، بلافاصله در شخصیت صدقه‌دهنده و انفاق‌کننده منعکس می‌شود. چه دقیق است؛ یعنی اولین کسی که بهره صدقه و انفاق را دریافت می‌کند، خود شخص صدقه‌دهنده و انفاق‌کننده است. به این تربیت اینجا حکایت از پرباری، شکوفایی، زیبایی، دل‌نواز و خرم بودن شخصیت مؤمن است.

در بین آثاری که برای صدقه می‌شود فهرست کرد، این اثر که در واقع شکوفایی فطرت و فضیلت‌های انسانی است، مثل سخاوت، دوست داشتن دیگران، خدمت رساندن به سایر انسان‌ها، اینجا کاملاً منعکس می‌شود و مثل گل‌های متنوعی در بوستان شخصیت آن فرد رشد می‌کند و تجلی می‌یابد.

خدای متعال را سوگند می‌دهیم به حق اولیائش و به حق امام سجاد (علیه السلام) که به ما توفیق انواع صدقات را کرامت فرماید.

باطراوت و دل‌نواز است. کسی که اهل انفاق است، از نظر شخصیتی نزد خدای متعال چنین ویژگی دارد: شخصیتی زیبا، باطراوت، خوش‌منظره، دل‌نشین و دل‌نواز که در عین حال پربار و پربرکت است؛ درست مثل همان باغ است که باران شدیدی بر آن ببارد. «و ابل» به باران تند خیلی بانشاط و باطراوت گفته می‌شود. بعدش در این باغ چه اتفاقی می‌افتد؟ فرمود: «فَأَتَتْ أَكْلَهَا ضَعْفَيْنِ» یک باره ثمرات این باغ دوبرابر و مضاعف شد. میوه‌ها و جلوه‌هایش را بهتر می‌توان دید. جالب است که می‌فرماید: حتی اگر آن باران تند هم نیاید، باران خیلی کم و ملایمی بیاید، باز این باغ طراوت و نشاط پیدا می‌کند و بر زیبایی‌اش افزوده می‌شود.

اینجا نیز اثر انفاق در شخصیت انسان مؤمن ملاحظه می‌شود؛ چراکه از سر صدق و اخلاص و برای تثبیت پایه‌های ایمانش صدقه می‌دهد و انفاق می‌کند. آن اثر اینجا مثال زده شد در زیبایی و پربار بودن: «كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ» یعنی مثل یک باغ زیبا بالای یک تپه خوش‌منظره که بر اثر بارش باران، دریافت‌کننده باران است، قبل از اینکه جاهای دیگر باران دریافت کنند؛ زیرا این باغ در

منابع و مأخذ

- [۱] . بقره: ۲۷۱.
- [۲] . محمد محمدی ری‌شهری، میزان الحکمه، ج ۵، ص ۳۲۴، ح ۱۰۳۷۵.
- [۳] . احزاب: ۳۵.
- [۴] . «فَطَرَتَ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَیْهَا؛ فطرتی که خدا مردم را بر آن سرشته است». روم: ۳۰.
- [۵] . فعل مضارع «يُنْفِقُونَ» دلیل بر استمرار است.

افوغها؛ درنگی بر مسئله تعلیم و تربیت

OfoghHa.ir • سامانه پیامکی: ۳۰۰۴۸۵۹۵۹

اَشْنِبِه‌ها، ساعت ۱۹

بازپخش دوشنبه‌ها، ساعت ۱۲

از شبکه قرآن و معارف سیما/ برنامه یاد خدا

